

EN NASJON BLIR NUSSIFISERT

ISLAND I NORSK RETORIKK

Stefán Snævarrs hovedanliggende er å vise hvordan norsk retorikk om Island fører til en form for umyndiggjørelse av islandingene. De blir beskrevet som kose-nusselige vovse-bamser, og man tar ikke denne dyrearten alvorlig. Denne umyndiggjørelsen eksisterer i en merkelig dialektisk relasjon til en overmenneskeligjørelse av Islands innbyggere.¹

Av *Stefán Snævarr*

“...whispers the sounds of silence”, Simon & Garfunkel

Hvis det finnes talende taushet og all tale er retorisk, da har tausheten sine troper og figurer. Det fortidde formes av fraværets metaforer, metonymer og synekdoke. Derfor er Islands fravær i norsk (og skandinavisk) politisk journalistikk gjennomsyret av taushetens retorikk. Og tegnets fravær skaper mening, det islandske tegns fravær gir det en spesiell valør.

“Landet som icke är”, Island, er faktisk Nordens ubestridte midtpunkt. Det er allesteds nærværende på grunn av sitt fravær. Skandinavene projiserer nemlig sine ønsker, frykt og drømmer inn i dette mini-landet. De fyller det islandske fraværs tomhet med sine innerste lengsler. Ved å frarøve landet status som en ekte politisk entitet blir det gjort til et nærværende objekt for skandinaviske fantasier, et obskurt objekt for nordisk begjær. Og dette begjærs politiske økonomi er strukturert av fraværet. Det islandske tegns bytteverdi er

basert på den nevnte nordiske bruksverdien. Island er et bytte for begjær hvis verdi kun er fravær, fordi uten fravær kan vi intet begjære. Vi begjærer kun hvis vi mangler noe, hvis vi opplever fravær. Akkurat som drømmen er vårt begjærs hovedstad er Island, drømmelandet, Nordens sentrum, intenst nærværende i sitt totale fravær.

Et dansk-svensk forspill

Før jeg går løs på norske retoriske islandsdrømmer må jeg kort streife den danske og svenske retorikken om Island. En danske som bodde på Island på begynnelsen av syttitallet kom tilbake til Danmark, og kom i snakk med drosjesjåføren på veien fra Kastруп. Sjåføren spurte hvor han hadde vært og passasjeren svarte “Island”. Sjåføren spurte “Hvordan er det – Island er under Danmark, ikke?”²

Dette hadde kun vært et kuriosum av en anekdote hvis ikke svært mange dansker, til og med utdannede sådanne, ikke fremdeles trodde at Danmark hersket over Island. Island blir automatisk satt i samme klasse som Grønland og Færøyene. Det gjør danskene Hans Hertel og Ejgil Søholm i sin *Verdenslitteratur-*

¹ Stefán Snævarr (født 1953 på Island) er førsteamanuensis i filosofi ved Høyskolen på Lillehammer. Hans doktoravhandling, levert tidligere i år, heter *Minerva and the Muses – The Place of Reason in Aesthetics*. Han har gitt ut syv diktsamlinger på islandsk, og deltar flittig i kulturelle og politiske debatter både i Norge og på Island.

² ‘Nussifikasjon’ er et nytt ord forfatteren har laget med utgangspunkt i det norske ordet ‘nusselig’, som betyr ‘cute’ på engelsk. 2 Skyum-Nielsen (1994).

historie. Der 'opplyser' de sine lesere om at selv før Halldór Laxness' intreden på den litterære scenen hadde det vært en rekke islandske forfattere som skrev på morsmålet, selv om en rekke fremdeles skrev på dansk.³ De to danske litteraturviterne trodde åpenbart det var vanlig at islandske forfattere brukte dansk. De kjente islandske forfattere fra århundreskiftet som hadde flyttet til Danmark og skrev på dansk. Det de tilsynelatende ikke var klar over var at disse tre-fire forfatterne var en parentes i islandsk litteraturhistorie. Hverken tidligere eller senere generasjoner eller andre samtidige islandske skribenter skrev på dansk, og det var kun islandske forfattere bosatt i Danmark som uttrykte seg på dette språket. Hertel og Søholm trodde automatisk at Islands litteraturhistorie var som Færøyenes. Færingene brukte jo dansk som skriftspråk langt inn i vårt århundrede. Det falt ikke de danske litteraturforskerne inn å be den islandske lektoren ved nordisk institutt i København å gjennomlese kapitlet om moderne islandsk litteratur. Så sterk er den islandske fraværsmetafysikk, man snakker vel ikke med mennesker fra et ikke-eksisterende land!

Samme myte dukket opp i festtalen til Halldór Laxness under Nobelmiddagen i 1955. Et av det svenske akademiets 'ledamöter' sa at Laxness' fortjeneste blant annet var at han hadde gitt islandske forfattere mot (!) til å skrive på morsmålet (!!).

Saken er at de har skrevet på dette språket siden 1100-tallet, og det finnes knapt nok en eneste periode i Islands historie uten en sydende litterær aktivitet på morsmålet. Igjen ser vi et eksempel på en skandinav som ikke gjør jobben sin. Det svenske akademimedlemmet skulle selvsagt ha rådført seg med islendinger før han holdt en så viktig tale. Ellers var svensk retorikk angående Island svært lenge preget av svenskenes nesten sykelige opptatthet av den amerikanske basen i Keflavík. Man laget det ene tv-programmet etter det andre om denne skrekkelige basens slemme virkning på Island. Det faktum at svenskene, i motsetning til islendingene, bruker sitt morsmål som søpelbøtte for anglo-amerikanske uttrykk ble

selvsagt ikke nevnt. Svenskenes behov for å male fanden på veggen angående Island og basen hadde røtter i den utbredte anti-amerikanismen i Palme-tiden. Sverige var best, og USA var det ondes imperium. Og det kom godt med å kunne spille formynder overfor stakkars lillebror i nordatlanteren.

Interessant nok begynte mange nordmenn å snakke om Island på samme måte etter at fiskerikonfliktene mellom Island og Norge begynte i 1993-94. Før den tiden hadde jeg min fulle hyre med å få nordmenn til å forstå at islendingene ikke var vikinger med spyd og giganthjerne under hjelmen. Men da islendingene ikke sto med lua (hjelmen) i hånden overfor nordmenn i fiskerikonfliktene ble de plutselig verdensmestre i amerikanisering. Sannheten er selvsagt at det som forener de nordiske landene er felles amerikanisering! Mer om dette senere, tilbake til svensk islandsretorikk. I folkhemmets glanstid trodde mange svensker, til og med utdannede sådanne, at det hersket stor fattigdom på Island. I 1969 sa en svensk kvinnelig akademiker til meg "jag vet inte så mycket om Island, men jag vet at ni har en amerikansk bas där och at det är mycket fattigdom på ön". Det samme året var Island blant Europas tre rikeste land takket være en (altfor) effektiv fiskeflåte. Men folkhemmets ideologi krevde at Sverige var best, ergo var det gitt at Island var fattig.

På slutten av syttitallet skrev en islending som hadde studert i Sverige en stund en liten artikkel om landet. Han sa at svenskene nektet å tro ham når han opplyste at Island hadde innført skolegang for seksåringer etc., men de ville gjerne snakke om den store inflasjonen på Island på den tiden. "Human kind cannot bear very much reality", for å sitere T.S. Eliot.⁴ Svensker som aldri hadde vært på Island visste mer om landet enn islendingene selv. Etter Palmes død og den økte tvilen om folkhemmets fortreffelighet fikk den svenske pipen en annen lyd. Plutselig var islendingene blitt et folk som kunne forene moderne liv med en pre-moderne overtro. Svenskene var nemlig blitt lei folkhemmets dyrkelse av nøkternhet og vitenskaplig rasjonalitet. De proj-

3 Hertel og Søholm (1992), s. 218. De slaktes av Skyum-Nielsen (1994).

4 Eliot (1944), s. 8.

serte sine drømmer om en ny ideologisk giv på fraværets ubestridte midtpunkt, Island, i god gammel skandinavisk stil. Som alltid var sannheten om Island *a priori*, smålige hensyn til fakta om landet trenger en skandinav ikke ta. Drømmens sannhet er jo *a priori*, eller hur? Det er *a priori* sant at Danmark fremdeles hersker over Island, drømmen om danskeveldet er jo sannere enn sannheten.

Norges knekt, Norges herre

Dette er et essay i dybde-retorikk. Akkurat som dybde-hermeneutikken har en slik retorikk som mål å avsløre tekstens årsaker og ideologiske funksjon.⁵ Målet er å vise at nordisk, spesielt norsk, retorikk om Island spiller en spesiell ideologisk rolle. Vi har allerede sett hvilke behov den tilfredsstillende i Danmark og Sverige. Nå skal vi se på vårt hovedanliggende, den norske retorikken. Kort sagt blir islendingene snakket om av nordmenn i en spesiell kose-bamse-nusse-tone som umyndiggjør dem og gir visse krefter i Norge anledning til å ignorere det islendingene har å si. Man trenger ikke lytte til en søt liten vovse-bamse. At nordmenn ikke har enerett på en slik umyndiggjørelse av islendingene har vi allerede sett. Men hverken svensker eller dansker har noen sinne pretendert å være islendingenes venner, i motsetning til nordmenn. Slik hevdet daværende kulturminister Åse Kleveland i en tale i Bergen i 1994 i anledning den islandske republikkens femtiårsdag at "islendingene har en spesiell plass i nordmenns hjerter". Jeg var på nippet til å spørre ministeren om ikke hun hadde tatt feil av kroppsdelen, at hun hadde hatt en noe lavere plassert sådan i tankene...

Vi kan ikke snakke om dybderetorikk uten å nevne all ideologikritikkens mor, Hegels herre og knekt-analyse.⁶ Ifølge den dannes vår selvbevissthet gjennom kamp om anerkjennelse. Å anerkjenne er å erkjenne at den andre er myndig, og å erkjenne seg selv som autonom er å erkjenne seg selv som anerkjent av andre.

Hegel tenker seg en ursituasjon hvor to mennesker møtes og kjemper mot hverandre inn-til den ene seirer og slavebinder den andre. Herren skyver knekten mellom seg selv og naturen, den sistnevnte sørger for produksjonen. Herren krever at knekten anerkjenner seg som sin herre, samtidig som han (herren) frakjenner knekten menneskeverd, betrakter han som sin Andre. Men å bli anerkjent av et stykke natur (knekten) er i det lange løp utilfredsstillende. Og knekten får gjennom sin omgang med naturen en viss form for selvtilitt og selvinnsett blant annet gjennom å oppøve ferdigheter i bearbeidelsen av naturgjenstandene. Enden på visa blir at de blir nødt til å anerkjenne hverandre som likeverdige, og så levde de lykkelig sammen til sine dagers ende.

Vi kjenner ikke utgangen på historien om dialektikken mellom Island og Norge. Likevel våger jeg å påstå at Island er Norges Andre, og at nordmenn har satt i gang et bisarrt herre/knekt-spill mellom nasjonene. Knekten Island skapte nordmenns identitet ved å skrive om deres skabbete vikingkonger. Mange nordmenn mener at uten Snorri Sturlusons *Kongsagaer* hadde Norge aldri blitt en selvstendig stat. Herren Norge krever å få nyte all frukt av dette arbeidet. Man 'glemmer' gjerne at dette er islandsk litteratur, og presenterer det som noe urnorsk. Slik kalte avisen VG et eller annet fenomen "det norske siden kongesagaene". Og sosialdemokratenes islandsfiendlige Førerinne Gro Harlem Brundtland gav *Kongsagaene* til paven og kalte dem "our Norwegian sagas". Fraværet kan frarøves alt, inklusive sin litteratur. Det brukes en særegen retorikk for å gi denne kulturimperialismen en aura av selvfølgelighet. Kongesagaene kalles "våre sagaer" eller "de norske kongesagaene" og de er skrevet på 'gammelnorsk'. Kan noen betvile at en slik litteratur er like norsk som geitosten? Det gjør i hvert fall ikke den kjente middelalderhistorikeren Kåre Lunden, som kaller Snorri Sturluson "norsk forfatter" uten å nevne Island i en bisetning, og snakker om Snorri i samme åndedrag som Bjørnson og Holberg. Snorri er ifølge Lunden ikke bare norsk, men typisk sådan.⁷ Interessant nok var den myten lenge utbredd i Norge at Snorri rik-

5 Dybdehermeneutikk eller den kritiske hermeneutikken er den nye Frankfurterskolens skaperverk. En nyttig innføring finnes i Wind (1976), s. 156-164.

6 Hegel (1952), s. 141-150.

7 Lunden (1991).

tignok ble født på Island, men hadde flyttet til Norge i ung alder!

De mer generøse snakker om “den norsk-islandske kulturarven” som om det var et objektivt faktum at den var felles, ikke først og fremst islandsk.⁸ Det er også vanlig, ikke minst blant norrønforskerne, å bruke uttrykket ‘norrønt’ på en slik måte at det antydes at begge land er like delaktige i denne litteraturen. Oddmund Vestenfor klager faktisk over at norske norrønforskere har strukket våpen i kampen mot de slemme islandske kulturimperialistene ved å bruke uttrykket ‘norrønt’. Han maner norske norrønforskere til kamp mot uhumskhetene. Dessverre er hans argumenter skjemet av en Hertel-lignende kunnskapsmangel. For eksempel tror han at moderne islandsk nasjonalisme ble skapt rundt 1900. Det riktige årstallet er ca. 1830. Han innbiller seg videre at islendingene bare bruker ‘forníslenska’ eller ‘íslenska’ om norrønt. Sannheten er at ordet ‘fornorræna’ brukes flittig. Det skinner igjennom at han ikke har latt noen islending lese avhandlingen sin. Islendingene skal ses, ikke høres. Vestenfor er helt utenfor, det er en vits når tyven kaller den bestjålte tyv.⁹ For å gjøre vondt verre behandler mange nordmenn islandske ættesagaer på den samme måten. Aschehougs forlag gav disse ættesagaene ut under navnet “norrøn saga”. I en brosjyre som fulgte med bokserien ble Islands navn overhode ikke nevnt, men det ble hevdet at fortellingene handlet om “våre forfedres stolte liv”. Samme forlag tok *Njáls saga* med i bokserien *Søyler i norsk litteratur*. Slik er islandsk kultur et objekt for mange nordmenns begjær. Islands navn er tabu. Kanskje fordi landet er en totem, hvis øverste hode er den nye Frøyas, nemlig president Vigdís, den norske kulørte presses fruktbarhetsgudinne.¹⁰

8 F.eks. Asbjørn Aarnes (1998), s.7. Merk bokens nussekoselige tittel, *Atlantisk død og drøm*. Island er jo midtpunktet i drømmens rike. Merk også at Aarnes fremsetter påstanden i en tale til islandske deltakere på en konferanse. Tenkte han ikke et sekund på hva de mente om denne kulturarven?

9 Vestenfor (1997), se spesielt konklusjonen s.137-138.

10 Denne tabuisering finner vi hos den polsk-norske forskeren Nina Witoszek, som i sin behandling av norrøne myter og sagalitteratur presterer det kunststykke å nevne alle de tre skandinaviske, men ikke sagaens eget hjemland Island. Hun tror kanskje at midgardsormen kommer og spiser henne hvis hun bryter tabuet! Men trøst dere, folkens. Nina har gjort fremskritt. Tidligere mente

Det faktum at de fleste islendinger motsetter seg at denne litteraturen kalles ‘norsk’ ignorerer av sterke krefter i Norge. Nordmenn flest trekker nusseluen ned over øyne og ører, og overhører klagesangen fra nordatlantieren.¹¹ Et fravær, et svart hull, kan umulig ha meninger. Sagalitteraturen kan ikke tilhøre et land som ikke finnes. Det er ikke tilfeldig at en kjent norsk intellektuell har kalt *Njáls saga* ‘norsk’, en annen snakket som om det bare fantes fire land i Norden.

Den norske sagaretorikken har røtter i et dyptliggende norsk behov for en glorrikk kulturell fortid. Man begynte å ekspropriere islandske sagaer i det forrige århundrede som ledd i det herre/knekt-spiellet nordmenn spilte med dansker og svensker. Gjennom å få Sverige og Danmark til å anerkjenne Norge som sagaenes herrer prøvde nordmenn å vinne anerkjennelse for paritet med dem. Rundt midten av forrige århundre krevde P.A. Munch med brask og bram en etnisk rensing av det norsk-danske skriftspråket. Sagaene skulle kalles ‘norske’ og dermed basta. Islandske og danske forskere protestere, men til ingen nytte. Islendingene hadde ingen rett til å kalle sin litteratur ‘islandsk’. De har nemlig å akseptere norsk overhøyhet uten å mukke. Island tilhørte Norge med rette, sa den norske historikeren (hysterikeren?).¹² Skandinavene vet nemlig mer om Island enn islendingene selv.

Knekten frakjennes gjerne sin identitet, ‘egentlig’ er islendingene norske.¹³ Hva de selv måtte mene om saken er revnende like-

hun at Snorri og co. var norsk-norske nordmenn. Det fremkommer i en artikkel i tidsskriftet *f.eks.* Redaktør Erling Fossen er en innbitt fiende av norsk nasjonalisme (!). Jf. Witoszek (1998), s. 67-80 og Witoszek (1994), s. 25-30.

11 Det bør fremheves at det finnes nordmenn som har kritisert denne holdningen. Nevnes kan Ivar Eskeland, Halldis Furre og Knut Ødegård, sistnevnte blant annet i et innlegg i *Aftenposten* 28.04 1998.

12 For diskusjonen om Munch se Halldis Furre (1995), s. 9-20, Else Mundal (1977), s. 49-55 og s. 72-74. Oddmund Vestenfor (1997). Den sistnevnte er dog ganske tendensiøs.

13 Danske og svenske norrønforskere sier gjerne om islendingene at de kom fra Norden. Slik viser de sitt begjær, de vil at islendingene skal tilhøre dem. Det hører med til historien at irene har begynt å begjære det obskure objektet. En irsk forsker kom frem til at islendingene var 98% av keltisk avstamning. Grunnen til at de skrev norrønt var at gelisk var så forbasket vanskelig! Ellers har både dansker, svensker og tyskere begjært den norrøne litteraturen, kalt den sin.

14 Se for eksempel Benedictow (1995). Det groteske ved hele opplegget er at begrepet “Norgesveldet” er innholdstomt hvis

gyldig for de norske herrer. Samtidig anerkjennes islendingene som herrer på en underlig måte. Mange nordmenn tror at islendingene er en slags hellig rase av overmennesker som knapt nok kan åpne kjeften uten å sitere sagaene. Denne vørnaden gjenspeiles i faste retoriske uttrykk som 'sagafolket' og 'sagaøyen' og faste fraser som "dere (islendingene) er et ideal for meg", "hadde nordmenn ikke havnet under dansk styre hadde vi kunnet bli som islendingene", "de beste av de norske (alternativ: "de norske av de norske") bosatte seg på Island i middelalderen" etc, etc. En vestlending sa til meg "dere er mer vestlandske enn vestlendingene", en annen sa "islendingene er nordmenns overmenn på alle områder", den tredje at nordmenn hadde religiøse følelser overfor Island. Jeg er blitt spurt av en nordmann hvorvidt jeg ville definere islendingene som et kulturfolk (hva med å definere dem som en samling forskjellige individer?). En annen spurte meg i en nærmest religiøs tone "hva er Island?". Hadde jeg svart "et land hvis innbyggere har tre hjerner og to vinger" ville han nok ha trodd meg. Dette er en folk-glorifisering av Island som har røtter i en folk-lorifisering (den snakker jeg om i neste avsnitt). Disse menneskene tror på en nusse-fiksjon som skaper nusse-fikasjon.

I det hele tatt kjennetegnes nordmenns reaksjon på Island av faste retoriske fraser som "jeg har aldri vært på Island, men kan gjerne tenke meg å reise dit", eller "islandsk er et flott språk". En annen populær frase er "jeg kan ikke islandsk, men jeg hadde litt gammel-norsk på gymnaset. Det eneste jeg husker er bøyningen av substantivet *madr*, *mann*, *manni*, *manns*". Så kommer man gjerne med følgende sagasitat "hví ertu svo bleikr, *madr*?". Selv de kjedeligste nordmenn blir veltalende når de snakker med eller om islendinger og flirer gjerne på en færete måte. Minespill er nemlig ledd i retorikkens renkespill.

Nevnte fru Brundtland var en stor renkespiller, men ingen retor. Men som seg hør og bør med en nordmann fikk hun retoriske anfall da Island ble brakt på bane. Under EU-valgkampen høsten 1994 ble Gro spurt hva hun mente om islendingenes holdninger i fiskerikonflikten mellom Norge og Island.

Hun svarte "jeg hører ikke på musekvekk fra nordatlanteren". En politiker som aldri anvendte metonymer eller metaforer og aldri slo vitser, begynte plutselig å snakke på en re-torisk, underholdende måte da Island ble brakt på bane. Merk også hennes uforskam-methet, man hører jo ikke på et folk som ikke finnes. Det regnes jo for å være en selvfølge-lighet i norske medier å snakke om "de fire nordiske landene" (jeg har truffet nordmenn som synes at firelandsideologien er helt i orden). Det er kanskje ikke så rart når man tenker på at det finnes nordmenn som ikke helt forsoner seg med at Island er en selvstendig stat. Grunnen er ikke minst at mange norske lærere og lærebøker ikke opplyser elevene om at Island faktisk var en selvstendig stat helt til 1262, for da å bli norsk skattland.¹⁴ Man snakker gjerne som om Island var en del av Norge som ble uteglemt da Norge gikk inn i union med Sverige i 1814. En kjent norsk historiker klaget over at 1814 hadde skilt nordmenn fra skattlandene sine og det var lite håp om at "vi" får "skattlandene våre" tilbake. Som sagt en selvstendig stat, Island, er et skattland Norge dessverre har mistet og har lite håp om å få tilbake.¹⁵ Herren har dessverre mistet sitt herredømme over knekten, han har mistet den 19. provinsen (Saddam Husseins betegnelse på Kuwait).

Det er da ikke så rart at store deler av den norske politikerstanden og mediene gikk fra konseptene da islendingene nektet å "adlyde Norges herskere"¹⁶ i fiskerikonflikten om Smutthullet. Aftenposten sa i en lederartikkel at islendingene bare tenker på seg selv, underforstått at noe helt annet gjelder Snillania (Norge). Daværende fiskeriminister Jan Henry T. Olsen sa at "islendingene burde skamme

man ikke vet at Island og Grønland kom under norsk styre like etter 1260. Men verden vil bedras, og som kjent er Norge et land i verden.

15 Den islandske gesandten i USA under den andre verdenskrig sa at både kronprins Olav og andre norske politikere hadde spurt om ikke islendingene kunne tenke seg å bli en del av et norsk kongerike etter krigen. Lindegaard (1996), s. 182.

16 Sitatet er min oversettelse fra den mektige Sturlunga saga, som ikke er blitt oversatt til norsk. Et av 'norsk' litteraturs storverk er altså ikke tilgjengelig for nordmenn. Jarl Skule, Norges mektigste mann, skal ha krevet denne underkastelsen i 1220 da islendingene drepte norske kjøpmenn. Han truet også med invasjon.

17 Det mest groteske eksemplet på medienes hets mot Island er kanskje NRK-journalist Einar Slyngstads påstander i Dagsrevyen

seg”. Islandingene er jo en slags masse, enten resiterer de sagaene i kor eller de stjeler fisk fra Snillania. Olsens kollega, utenriksminister Bjørn Tore Godal, sa at man forhandler ikke med dem som bryter seg inn i ens hus. Igen ble en nøktern norsk politiker, som aldri bruker retoriske triks, svært velalende da Island ble brakt på bane. Igen behandles islandske politikere som møkk. I en nyhets-sending i NRK sa TV-journalist Jon Gelius like etter at han hadde lest opp en nyhet om regjeringsskiftet på Island i 1995: “nå gjenstår det å se hvorvidt den nye regjeringen har ekte forhandlingsvilje i Smutthullsaken eller bare driver med spill for galleriet”. Gelius drev utilsårlt propaganda, hets mot en nasjon som angivelig har en spesiell plass i nordmenns hjerter (hvor var islands venner da TV-journalistene hetset? Var de alle sammen på do?). Som om ikke dette skulle være nok kalte en annen norsk journalist islendingene ‘tyvfiskernasjonen’. Storparten av norske medier snakker om fisket i Smutthullet som ‘ulovlig’ eller ‘tyvfiske’, til tross for at den norske regjeringen har innrømmet at Smutthullet er et åpent havområde (det gjør Godals uttalelser enda mer uforskammete).¹⁷

Overmenneskeliggjørelse er avmenneskeliggjørelse som i sin tur fører til undermenneskeliggjørelse. Saga-overmenneskene er plutselig blitt amerikaniserte piratfiskere. Vi samtaler med vanlige mennesker, men hverken med over- eller undermennesker. Derfor hører

den 29. juli 1995. Han hevdet at islendingene drev med ukontrollert sildefiske i Smutthavet (“Sildehavet”, et åpent havområde mellom Island, Norge og Færøylene). Han viste til og med et bilde av den islandske fiskebåten “Sunnuberg” som om dette var et nytt, ferskt bilde. Men faktum er at islendingene sluttet å fiske sild den 25. juni samme år. Og det fisket var alldeles ikke ukontrollert, men begrenset av en kvote på 250.000 fastsatt etter forhandlinger med Færøylene. Bildet av “Sunnuberg” var et arkivbilde, Slyngstad brukte et gammelt bilde-retorisk triks. Jeg skrev et brev til Slyngstad og truet ham med anmeldelse for brudd på NRKs statutter. Han svarte med et langt brev hvor han bl.a. påstod at egentlig var det islandske fisket ukontrollert siden den færøysk-islandske kvoten kom i tillegg til den norsk-russiske. Men “kontrollert fiske” betyr “fiske som er kvoteregulert”, ikke “fiske som er kontrollert av Snillania”. Islandingene hadde nemlig nektet å bøye seg for norsk diktat i silde spørsmålet, og skulle derfor tas av regjeringens lojale støttespillere, ikke minst de mediale. Jeg tror at de samme psykiske mekanismer var virksomme hos Slyngstad som hos dem som trodde at Snorri Sturluson flyttet til Norge. Det tjente Norges interesser å tro på dette, ergo var det sant.

¹⁸ Brox (1997) og et mindre innlegg i *Dagbladet* 22.10.1997.

¹⁹ Eksempel på denne avpolitiseringen finner vi i et nyhetsbrev til

overmenneskeliggjørelsen og usynliggjørelsen sammen.

Snillania og fiskeriene

Hvorfor drikker Jeppe og hvorfor ignorerer Snillania Island i fiskerikonfliktene? Svaret er ganske enkelt: Usynliggjørelse fører til umyndiggjørelse. Som politisk entitet er Island så godt som fraværende i norske medier. Eksempelvis nevnte ikke NRK regjeringsskiftet på Island i 1991 med et kløvet ord. Samtidig rapporterte TV-stasjonen om valget i Norges nære naboland Malawi. Da utenriksminister Knut Vollebæk dro til Island for å forhandle om den for den norske kystbefolkning så viktige Smutthullskonflikten ble det ikke verdig et med et eneste ord på norske TV-stasjoner. Men med en gang han drar til Langtvekkistan for å skåle med de derværende lederne er NRK på plass. Den samme uken som Vollebæk dro til Island var det to programmer på NRK om Island, det ene om kose-bamse-nusselig hesteriding og det andre om ‘vulkanøyens’ folk. TV-Norges tekst-TV hadde Island som ukens reisemål og skrev: “Opplev Island med sine tause og talende vulkaner.....”. Du diskuterer ikke med en tobent vulkan, vel? Nussifisering fører til vovsefisering og man regner jo ikke sin kose-vovse-nusse-bamse som en politisk interessant samtalepartner.

Så vidt jeg vet har det aldri vært en eneste analyse av islandsk politikk i norske medier. Det er da ikke rart at islandske politikere klager over at nordmenn ikke hører på dem i fiskerikonfliktene. Svært mange nordmenn er ute av stand til å oppfatte konflikten som politisk. De få som forsvarer Island gjør det ut fra saga-nussismen: “Vi må gi våre frender i nord-atlanteren fiskekvoter, halleluja. De er super-nordmenn, hoseanna”. En gang diskuterte jeg saken med en person som hadde kritisert norsk bistandspolitikk i en avis. Jeg påpekte at den såkalte vernesonen rundt Svalbard ble betraktet som illegal av nesten alle svalbard-traktatlandene. Dette faktum svekket Norges sak i Smutthullskonflikten og viste at landet lider av en havesyke på havene. Han svarte med å si at han ikke ønsket å diskutere dette, men heller islendingenes feriereiser til Florida

som han antydte at var så dyre at de hadde ført til overfiske. Islendingene skulle altså analyseres som et sosialantropologisk fenomen, ikke som politisk tilregnelige og feilbarlige individer. De skal forklares, ikke forstås.

Jeg forsøkte også å diskutere saken med en professor i sosiologi som er veldig glad i moderne islandsk litteratur (kose-bamsene er jo så flinke å skrive, må vite). Kall sosiologen 'Slobodan Hånfliresen'. Slobodan fordi han er tilhenger av etnisk rensning av et åpent havområde, Smutthullet, Hånfliresen fordi han hånflirer i stedet for å argumentere. Da jeg sa at det islandske fiskeridirektoratet hadde fremlagt tall som skulle vise at islendingene har tradisjoner for å fiske i Svalbardregionen hånflirte professor Hånfliresen og sa "det tror jeg ikke". Det samme gjentok seg da jeg påpekte at den norske storrederen Erik Vaksdal hadde innrømmet at islendingene lenge hadde hatt verdens beste fiskeriforvaltning. Islendingene er søte små ansvarsløse barn som ikke kjenner forskjellen mellom sannhet og løgn.

Et godt eksempel på dialektikken mellom nussefisering, usynliggjørelse og avpolitisering ser vi hos Morgenbladets Kristian Elster. Han sier i en nussekosetone at islendingene sikkert har tradisjoner for å fiske i Svalbardregionen. Ifølge islandske annaler fra 1194 nevnes islandske sjøfarere som finner en øy som godt kan ha vært Svalbard. Island er jo sagabamselandet, ikke sant? En telefon til den islandske ambassaden i Oslo hadde vært nok til å stille saken i et nytt lys. Men man telefonerer ikke til kosebamsen, eller hur? I en annen sammenheng skriver Elster en artikkel som heter "Slått av Island – igjen". Der hevder han at ifølge statistikk er islendingene bedre enn nordmenn på de fleste områder hvor nordmenn pleier å utmerke seg, eksempelvis bokutgivelse og lesing. Statistikk angående politiske saker som islendingenes påståtte Barentshavsfiske er selvsagt ikke interessant. Slike problemer sagafiserer man! Samme Elster påstår at Danmark er det eneste land i norden hvor parlamentet kan oppløses. Tilfeldigvis gjelder det samme for Fraværets republikk, uten at Elster anstrenger seg for å finne det ut. Slik idylliserer og avpolitiserer

Elster Island i kjent norsk stil.

Medienes avpolitisering fører til at man kan fantasere slik man vil om islandsk politikk. Ottar Brox' skrivelier om den islandske privatiseringen av fiskerikvoter er et grotesk eksempel. Han tar islandske privatiseringsmotstanderes slagord bokstavlig, og kommer frem til at privatiseringen har ført til føydalisering(!) av fiskeriene. Underbetalte leilendinger fisker i Islands økonomiske sone mens føydalherrene presser seg inn i Smutthullet. Småkårsfolk er blitt drevet ut av fiskebankene omtrent slik bønder ble drevet av jorden i Storbritannia under industrialiseringen. Hele prosessen "overvåkes og kontrolleres av statens maktorganer" (den islandske arméen og det hemmelige politiet?). "Europas eldste demokrati" er på vei inn i den mørke middelalderen(!).¹⁸ I kjent saganussestil tror han åpenbart at Island var demokratisk i sagatiden, i den nye norske hetserstilen at Island er blitt et diktatur. Hetsen er i tråd med påstander i gamle bøker om Island hvor de innfødte ble beskrevet som trollmenn og landet kalt 'helvetes port'. Men virkeligheten er selvsagt den at Island var et oligarki i middelalderen og i dag hverken er mer eller mindre demokratisk enn andre nordiske land. Taushetens og fraværets retorikk former nærværet, den gir folk som Ottar Brox sjansen til å fantasere fritt.

Rapport fra et reservat

Nesten alle norske reportasjer om Island er skåret over samme lest. Journalistene drar på saga-safari og innbyggerne observeres som indianere i reservat. De folklorifiseres med andre ord. Man snakker en del om varme kilder, vulkaner, sagaene, språket, hestene, og diskoteker i Reykjavik. Islendingenes forment mentalitet diskuteres frem og tilbake mens deres politiske meninger, som jo er en av nøklene til mentaliteten, ikke engang blir nevnt i bisetninger. Det er da ikke rart at de herrene jeg nevnte snakket om 'amerikanisering' og floridareiser i sammenheng med en politisk konflikt.¹⁹

organisasjonen Arena, nr. 8, desember 1996. Som eksempel på betydelige interesseforskjeller mellom nordiske land nevnes fiske-

De fleste av disse reportasjene er som om de er blitt skrevet av en computer. La oss se på Arvid Brynes artikkel i *Dagbladet* onsdag 8. april 1998. Reportasjen 'prydes' av det obligatoriske bildet av en islanding til hest, det obligatoriske ditto fra et diskotek, et foto av to forfattere og såkalte 'heitur pottur', varme 'sittte-bassenger' i islandske svømmehaller. Bryne sier: "Island er så definitivt Annerledeslandet hvor sagaen er høyst nærværende."²⁰ (Merk hvor retorisk han plutselig blir, en journalist som til daglig er nokså nøktern.) Knappt et eneste islandsk ord eller navn blir riktig bokstavert, det er også en fast del av computer-programmet. Sannheten om Island er jo en drømmesannhet, så hvorfor anstrenge seg med å få fakta rett? Brynes kollega Rikke Bjurstrøm skrev en reportasje da nusserepublikken ble femti år gammel i 1994, på den tiden da fiskerikonflikten var på sitt bitreste. Hverken Bjurstrøm eller hennes kollegaer i andre norske aviser snakket om denne statsdannelsen som politisk entitet, men desto mer om nusse-kose-bamsenes formentente mentalitet. Bjurstrøm tar den obligatoriske turen til det islandske nasjonalmuseet (selvsagt ikke til parlamentet) og oppdager at sagabamsene kaller oppdageren av Amerika Leif(u)r Eiríksson 'islandsk'. Bjurstrøm sier: "Og jammen om de ikke også har vært nødt til å stjele vår berømte amerikafarer Leifur Eriksson..."²¹

Uff, for en ulydig kosebamse som bomlibomlet i vår norske saga-hage. Skam deg slemme, slemme vovse-kose-bjørn! Bjurstrøm spurte selvsagt ikke de islandske bamsene

ri- og handelsforhandlingene mellom Sverige og Norge tidligere det samme året. Men disse konfliktene var bare krusninger på overflaten sammenlignet med den bitre og langvarige striden mellom Norge og Island. Et eksempel på en fæl blanding av avpolitisering av Island og snobberi for den tredje verden finner vi i *Bergens Tidendes* spalte 'Utenriksuken' 16.05 1998 hvor den kommende ukes politiske begivenheter omtales. Man nevner bl.a. kommende parlamentsvalg i Senegal og Leshoto, samt lokalvalg i Punjabprovinsen i Pakistan. Men kommunevalget på Island nevnes ikke. To dager senere viste NRK sitt millionte program om Islands nussenatur.

²⁰ Bryne (1998).

²¹ Bjurstrøm (1994). Lignende påstander ble fremsatt i en reportasje fra Island i *Bergens Tidende* i anledning 1000-årsjubileet for oppdagelsen av Amerika i 1992. Det falt heller ikke den bergenske journalisten inn å stille spørsmål om hvorfor islandingene regner denne oppdagelsen som mer eller mindre sin.

²² Kobbeltveit (1994). Kort tid senere spurte min nabo "er ikke Island veldig amerikanisert? Er ikke fiskeriforvaltningen der veldig

hvorfor de var så slemme å mene dette. De vil nok ha svart "gode norske kulturimperialist, les Vinlandssagaene. Da ville du se den soleklare koblingen mellom Island og Leif(u)r Eiríksson".

Bergens Tidende sendte en politisk journalist, Olav Kobbeltveit, til Island for å dekke republikkens femtiårsdag. Samme dag som hans reportasje ble publisert var avisen full av stoff om fiskerikonflikten. Likevel streifet journalisten republikkens politikk kun overflatisk. I stedet skrev han en vanvittig reportasje om islandske tenåringer. Han antydet at islandsk ungdom, i motsetning til sine bunadskledde norske jevnaldrende, var på vei mot å bli "amerikanske inni hodet".²² 'Argumentene' bestod hovedsaklig i misforståelse av statistikk, rent hjernespinn og rytmisk, suggerende gjentakelse av ordet 'amerikansk'. Blant hans 'argumenter' for islandske tenåringers amerikanisering var at de angivelig bare ville feste på *Hard Rock Café* og slett ikke på caféer med islandske navn som *Lækjarbrekka*. Den sistnevnte restauranten er tilfeldigvis en dyr restaurant for voksne hvor blakke tenåringer er uglesett. Dessuten er caféen *Gaukur á Stöng*, oppkalt etter en sagnomsust 1700-tallsbonde, et av Reykjavíks mest populære tenåringssteder. Et annet 'argument' var at storparten av dem var tilhengere av islandsk EU-innmeldelse(!) i 1994. Det faktum at nesten ingen ville det før de andre nordiske land sendte søknad bekymret ikke den norske journalist, heller ikke det faktum at EU tilfeldigvis ikke er en del av USA. Dyret i *Åpenbaringen* har jo to hoder, det er vel likegyldig hva de kalles.

Videre antydet Kobbeltveit at islandske tenåringer kun glante på amerikansk sattelitt-TV. Men ifølge spørreundersøkelser består 96% av all islandsk TV-titting i glaning på islandske TV-stasjoner. Slik prøvde den norske journalisten ved antydninger og rene fantasier å skape inntrykk av at islandske tenåringer er

dårlig?". Her manglet bare spørsmålet "er ikke vulkanen Hekla en helvetesport?". Naboen abonnerte på *Bergens Tidende*, der Kobbeltveit har skrevet noen svært islandsfientlige innlegg om fiskerikonflikten. Så kanskje er det en sammenheng mellom dem og 'reportasjen' hans fra Island?

²³ Selv anmeldelser av islandske romaner er skåret over samme lest. Når en gitt roman skal anmeldes bruker man sjansen til å

åndelige amerikanere. Han kunne ikke skjule sin sårethet over at islandske tenåringer ikke er synnerlig opptatt av Norge. Spørsmålet “vet norske tenåringer overhodet at Island finnes?” ble selvsagt ikke stilt.²³ Island er et instrument for norske interesser, det skal være kongelig hoffleverandør for norsk vikingære. Herren trenger selvsagt ikke å vite noe om knekten, knekten plikter å vite en masse om herren. Knektens land er jo en rekreasjonsanstalt for herren. Det hører med til historien at i en islandsk roman fra syttitallet opptrer en norsk skolelærer som tror at Island er Norges nasjonalpark! I og for seg er dette uskyldig, men verre blir det når organisjonen *Folk og forsvar* definerer Island som en del av Norges interessefære og nevner landet i samme åndedrag som Jan Mayen og Svalbard, øyer Norge har suverenitet over.²⁴ Kronprins Olavs drøm er ingenlunde død, ‘takket’ være norske medier og skolebøker. Jeg har faktisk møtt en nordmann som spurte meg om det var “politisk vilje på island til å bli en del av Norge igjen”, med andre ord komme ‘heim ins Reich’. En annen har foreslått en union mellom landene, og jeg vet om en lærer på en videregående skole i Bergen som ønsker å gjenopprette Norgesveldet. Saddam Hussein og Slobodan Milosevic, dere har åndsfrrender i Norden!

En retors konklusjon

For mange hvite amerikanere var de svarte sjarmerende små barn som egentlig ikke fantes. I den grad de eksisterte var det som underholdningsartister for de hvite. Samtidig eksproprierte de hvite den svarte kulturen.

drive etnologiske fantasier om islendingene i stedet for å bedømme boken. En anmelder kom frem til at islendingene drev vekk fra Norden i reining storebror i vest (USA) fordi en islandsk bok han anmeldte handlet om noe så amerikansk som bilopphøggere (merk anmelderens metaforrike skriverier om Island. Han er ellers nokså nøktern). Smålige hensyn til fakta som at Island ‘fikk’ MacDonald’s ni år senere enn Norge og aldri har ‘hatt’ Hells Angels og Bandidos tas ikke. Heller ikke det faktum at nyheter fra Norden gjerne er forsidestoff i islandske aviser. Slik var det norske kommunevalget i 1995 omtalt på forsiden. Forøvrig er Norge blitt Islands største handelspartner etter at islendingene begynte å kjøpe olje derifra i 1991, samtidig som samhandelen med USA har minsket betraktelig. Så hvem glir vekk fra Norden?

24 I en “informasjonsbrosyre” fra 1997, (av Torgrim Kristoffersen).

25 En stund etter at jeg skrev dette oppdaget jeg en humoristisk tekst som bekreftet mine mistanker. En ung norsk forfatter skriver

Elvis Presley fikk sin stil og musikk fra svarte artister uten å takke for lånet. Til tross for nordmenns tilbøyelighet til å overmenneskeliggjøre islendingene er deres holdning til dem ikke helt forskjellig, jf. “våre norske sager”. Islendingene skriver morsomme bøker, synger god popmusikk og lager ålreite filmer. Men egentlig er de ikke meningsberettigete, de finnes bare som fenomen. Og dette fenomenets berettigelse består i å tjene norske interesser. Når de ikke gjør det, f.eks. i fiskerikonfliktene, er de slemme, slemme, slemme.

Det foregår også en merkelig feminisering av ‘sagaøyas’ folk. Før krigen var det skikk og bruk å beskrive kvinner i en nussesøt tone. De yndige fruentimmerne kvitret, de snakket ikke. Mutatis mutandis beskrives islendingene på en lignende måte i Norges land. Damen er jo i aller høyeste grad et obskurt objekt for norsk begjær.²⁵ Og når nordmenn har den følelsen at sagadamen har innledet et forhold med slemme Onkel Sam blir de seriøst sjalu. Den søte sagadamen viste seg å være nordens svar på Bibelens Delila. Kall ‘feminiseringen’ av Island ‘islandisme’, jf. sexismen.

På sett og vis ligner forholdet mellom de to nasjonene ekteskapet mellom Nora og Torvald Helmer i Ibsens *Et dukkehjem*. Island er da Norges lille lerkfugl i nordatlanten dukkestue. Men med en gang lerkfuglen ikke oppfører seg godt nok blir Torvald/-Norge så sint, så sint. Torvald eier nemlig Nora og Norge eier sagaøyen. Nora brøt ut av dukkehjemmet, mange islendinger er rasende på skandinavisk formynderi. Denne gruppen vil ha minst mulig med resten av Norden å gjøre. Kun ved at herre/knekt-dialektikken opphører, oppheves i en gjensidig anerkjennelse, kan Island og Norden forsones.

at Norge burde invadere Island. Han sier videre at nordmenn alltid har beundret Island “som en skjønnhet man bare kan beundre på avstand”(!). Island er en “classy og hoven dame” (!). Så kommer rosinen i pølseenden “Hadde vi vært noe til folk hadde vi tatt henne nå og strøket henne med hårene siden”(!). Livet imiterer retorikken! Vette Lid Larssen (1994). Nylig publiserte VG en ‘reportasje’ som het “På sjekker n på Island” (30.05.98) hvor man får gode råd om hvordan man sjekker opp islandske damer som angivelig skal være så fantastiske. Leve det norske begjæret!

Referanser

- Benedictow, Ole Jørgen (1995): *Veier til vår tid. Norges historie før 1850*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Bjurstrom, Rikke (1994): "Eksotisk fiskerlandsby med storbygalskap", i *Dagbladet* 17.06.94
- Brox, Ottar (1997): "Bør "vi" bli store ute?", i: *Dagbladet* 01.10.98
- Bryne, Arvid (1998): "Mellom saga og kjendiser", i *Dagbladet* 08.04.98
- Eliot, T.S. (1944) *Four Quartets*. Faber and Faber. London.
- Furre, Halldis (1995) *Evig eies kun det tapte*. Hovedfagsoppgave, historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Hegel, G.W.F. (1952): *Phänomenologie des Geistes*. Felix Meiner Verlag. Hamburg.
- Hertel, Hans og Søholm, Ejgil (1992) *Gyldendals Verdenslitteraturhistorie*. Bind 6, (no.overs) Gyldendal. Oslo.
- Kobbeltveit, Olav (1994) : "Island feirar fridommen-i full forvirring", i: *Bergens Tidende* 16.06.94
- Larssen, Vettle Lid (1994) : "Island er vårt!", i *Dagbladet*, 19.06.94
- Lindegaard, Bo (1996): *I Kongens navn*. Samleren. København.
- Lunden, Kåre (1991): "Kva er norsk?", i: *Dagbladet* 02.04.91
- Mundal, Else (1977): *Sagadebatt*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Skyum-Nielsen, Erik (1994): "Dansk sen-kolonialisme", i: *Information* 15.06.94
- Vestenfor, Oddmund (1997): *Striden om gamlemålet*. Hovedfagsoppgave, Nordisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Wind, H.C. (1976) : *Filosofisk hermeneutik*. Berlingske forlag. København.
- Witoszek, Nina (1994): "Myten om naturfolket. Fiksjonen som plager Norge". *f.eks.* nr. 3.
- (1998): *Norske naturmytologier*. Pax. Oslo.
- Aarnes, Asbjørn (1998): "Forord og tale til islendingene", i: Aarnes (red.) *Atlantisk død og drøm*. Aschehoug. Oslo.

Norsk medietidsskrift

Norsk medietidsskrift er den sentrale publiseringskanalen for norsk medievitenskapelig forskning, både på det humanistiske og det samfunnsvitenskapelige området.

Norsk medietidsskrift kommer ut med to nummer per år. Hvert nummer inneholder en rekke originalartikler av høy standard, presentasjon av en klassisk medietekst samt intervjuer og anmeldelser av aktuelle bøker.

Tema for nr 1/99: Tekstanalyse i og utenfor akademien
Temareaktører: Espen Ytreberg og Eva Bakøy

Abonnement

Abonnement	NOK 300,-
Personlig abonnement	NOK 160,-
Studentabonnement	NOK 130,-

For medlemmer av Norsk medieforskerlag er abonnementet inkludert i medlemskontingenten på NOK 350,-

Medlemskap og abonnement bestilles fra
Fagbokforlaget, Fagerdalen 6,
5035 Bergen-Sandviken
Telefon 55 33 35 00 Telefaks 55 33 35 01
E-post fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
<http://www.fagbokforlaget.no>